

En stedegen liturgi?

Om arbeidet med reform av gudstjenesten i Den norske kirke

AV KNUT ALFSVÅG

knut.alfsvåg@mhs.no

Innledning

Det arbeides med reform av gudstjenesten i Den norske kirke. Arbeidet ledes av Nemnd for gudstjenesteliv, som har status som rådgivende organ for Kirkerådet. Fem underutvalg har så fått ansvar for følgende deler av reformarbeidet: Gudstjenestenes rammer med vekt på inngang, utgang og forbønn, nye tekstrekker og tekstlesingens plassering i gudstjenesten, ny dåpsliturgi, ny nattverdiliturgi og ny salmebok. En tenker seg en åpen og erfaringsbasert reformprosess og ivaretar dette ved å legge ut forslag på www.kirken.no for utprøving og debatt, og tenker seg at prosessen skal avsluttes ved innføring av nye liturgiske ordninger i 2010. Det følgende er et forsøk på å bidra til denne debatten ved å fokusere på de bærende teologiske motiver i reformarbeidet, særlig slik disse kommer til uttrykk i arbeidet med gudstjenestenes inngang og utgang, dåp og nattverd. Det er også disse underkomiteen som i størst grad har lagt ut konkrete utkast på kirkens webside, utkast som for tiden også er under utprøving i enkelte menigheter.

Det er naturlig å se på de konkrete endringsforslag i lys av de overordnede prinsipper for reformarbeidet slik disse kommer til uttrykk i et notat fra Nemnd for gudstjenesteliv fra 2004. De enkelte liturgier vil så bli kommentert i den form de har vært til utprøving, og slik de fram til sommeren 2007 var tilgjengelige på kirkens web-side. Unntaket er dåpsliturgien,

hvor bearbeidelsen av erfaringene fra prøveperioden allerede har ført til et revidert forslag av 21. juni 2007.¹

Visjoner og kjerneverdier

Reformarbeidets utgangspunkt er et dokument med tittel «Visjoner for et fornyet gudstjenesteliv», som foreligger som vedlegg til Kirkerådets sak 48/04. Visjonene tar utgangspunkt i synspunkter som i forhold til de liturgiske tradisjoner i Den norske kirke må betraktes som ukontroversielle: En ønsker en gudstjeneste med vekt på fellesskap, og som bevisstgjør det guddommelige nærvær i en form som ivaretar de lange historiske linjer og som fungerer som alternativ til underholdningskultur og materialisme. Videre er målet en gudstjeneste som inkluderer barn og unge, som også fungerer som et læringsfellesskap, som løfter fram diakonale utfordringer og knytter Den norske kirke sammen med det verdensvide kirkefellesskap. Samtidig henter en inn det misjonsteologiske begrepet «stedegenhet» og gir dette en svært omfattende og ambisiøs tolkning hvor relevans i forhold til «den store menigheten, og også ut over kretsen av de døpte» framheves.

En slik liste som utarbeides ved at alle involverte legger fram sine gode ønsker for gudstjenesten blir fort for omfattende til å kunne være reelt styrende for reformarbeidet. Derfor har en åpenbart sett behovet for å spisse dette noe mer, og gjør det i form av en opplisting av kjer-

neverdier som er ytterligere strammet inn i Kirkerådets endelige vedtak, hvor det bl. a. fokuseres på følgende momenter: «sakramental gudstjenesteforståelse, relasjoner, kommunikasjon, gjenkjennelse i form av relevans, livsnærhet og ekthet». Det kan derfor se ut som det i arbeidet med kjerneverdier er de som er knyttet til visjonen om stedegenhet som har fått et visst hovedfokus, mens de som er knyttet til gudstjenestens betydning som en historisk gitt form for realisering av Guds nærvær, er samlet under det ene stikkord «sakramental gudstjenesteforståelse». Fokus på gudstjenestens som opplæring og forholdet til det verdensvide kirkefellesskap er falt helt bort.

Hvordan er så disse visjoner og verdier realisert i de utkast som foreligger?

Underutvalg 1: Gudstjenestens inngang, utgang og forbønn.

Dette utvalget sendte i april 2006 ut materiale til utprøving i enkelte menigheter. Av den ledende forklaring fra komitelederen og de tre konkrete forslag som foreligger, framgår det at en tenker seg en gudstjeneste med en relativt fast struktur hvor det vil være stor grad av gjenkjennelse i forhold til det vi i dag kjenner, men hvor friheten til lokale variasjoner når det gjelder de ulike ledd blir betydelig større. Noen av endringsforslagene dreier seg om det vi kan kalle praktiske detaljer, som spørsmålet om det skal være en bolk med informasjon og kunngjøringer før gudstjenesten begynner. Konkrete forslag til nye forbønner foreligger ikke enda, men vi har fått et nokså rikt materiale til gudstjenestens inngang.

Som alternativ til de inngangssord vi har i dag («I Faderens, Sønnens og Den Hellige Ånds navn» og «Nåde være med dere og fred fra Gud, vår Far og Herren Jesus Kristus») har en også foreslått «I Skaperens, Frigjørerens og Livgiverens navn». Dette er et alternativ som vanligvis begrunnes med at en ønsker å være inkluderende ved å unngå kjønnsbestemte formuleringer som Fader og Sønn. Tungtveiende innvendinger gjør imidlertid at alternativet neppe er anvendelig. For det første mangler det den tradisjonens tyngde som begge alternativene har i og med at de går helt tilbake til Det

nye testamente (Matt 29,19 og 1 Kor 1,3 m. fl.). Dessuten er det svært åpent for en modalistisk oppfatning av treenigheten hvor Skaper, Frigjører og Livgiver oppfattes som ulike sider av Guds vesen uten den relative selvstendighet personene imellom som NT og kirkens bekjennelse understreker (jfr. f. eks. CA 1, som her fortolker de oldkirkelige bekjennelser på en måte det er økumenisk enighet om). Det er ingen grunn til at liturgiens kjerneformuleringer skal være så åpne for fortolkninger som er åpenbart uholdbare.

Mye av interessen for arbeidet i dette utvalget har så langt knyttet seg til spørsmålet om alternativer til syndsbejennelsen som et fast ledd i gudstjenestens innledning. Utvalget har her tatt et klart standpunkt ved å legge fram fem forslag til samlingsbønner der alle elementer av syndsbejennelse er strøket med unntak av en meget forsiktig antydning i ett av fem alternativer («Du vet vi vil det gode, men ofte gjør det onde og vrage. Gjør oss hele, Gud»). Dette begrunnes i et følgeskriv fra utvalgslederen med at syndsbejennelsen fra gammelt av er knyttet til skriftemålspraksisen, og først kom inn i høymessen i 1887. Det vises videre til en artikkel av Geir Hansen som begrunnelse for dette standpunktet.² Ved siden av det liturgihistoriske argumentet peker Hansen her på at gudstjenesten finner sted i en sammenheng der Gud og menneske alt er forsonet. Vi trenger derfor ikke å renses fra vår menneskelige ufullkommenhet før vi kan møte Gud. Syndsbejennelsens funksjon er heller den å skulle formulere erfaringen av livets ondskap på gjenkjennbar måte slik at den kan hindre onde handlinger i å sette seg fast. Dette tenker Hansen seg primært knyttet til det private skriftemål. Om det også kan tenkes uttrykt i menighetens felles gudstjeneste i noen form, er uklart; ingen av de forslag som så langt er lagt fram, hverken fra dette eller andre utvalg, inneholder noen forslag til syndsbejennelse.

Den argumentasjonen som her framføres, er imidlertid unøyaktig og misvisende på flere punkter. At syndsbejennelse er en forutsetning for en rett nattverdfeiring, understrekes allerede i *Didache* XIV,1. Dette er derfor et fast element i gudstjenestens inngang allerede i

oldkirkens liturgier, f. eks. i den såkalte Johannes Chrysostomos-liturgien.³ I en kommentar til kirkens liturgi skrevet på 620-tallet viser Maximus Bekjenneren at han er godt klar over hvorfor det er slik. Gudstjenestens inngang, skriver han, representerer omvendelsen fra vantrø til tro og fra synd til gudserkjennelse.⁴ Her er han på trygg bibelsk grunn; allerede i Det gamle testamente er syndserkjennelse og syndsbejennelse den naturlige reaksjon når mennesker trer fram for Guds åsyn (Salme 5, 6-8; Salme 51; Jes 6,5), og det samme poenget framheves av Jesus (Luk 18,13). Når dette opprinnelig ikke har noen fast plass i luthersk liturgisk tradisjon, henger det sammen med at privat skriftemål var obligatorisk for alle nattverdsøkende (jfr. CA 25). Gjeninnføringen av syndsbejennelse som et fast ledd ved gudstjenestens innledning er det derfor naturlig å forstå i sammenheng med det bortfall av skriftemålspraksisen som skjer omtrent samtidig. At dette hos Gustav Jensen henger sammen med en psykologisering av gudstjenestens orden, noe Hansen gjør et visst poeng av, er derfor relativt uinteressant i forhold til den nokså entydige begrunnelse både fra Skriften og tradisjonen for at den som trer fram for Gud, gjør det med følgende bønn: «La oss bekjenne våre synder, så vi verdig kan feire denne hellige handling.»⁵ At syndsbejennelse hører naturlig hjemme ved nattverd-gudstjenestens innledning, betraktes i vår tid derfor med en slik grad av økumenisk selvfolgelighet at det såkalte Lima-dokumentet regner det som ukontroversielt.⁶

Hansen har interessante og meningsfylte refleksjoner i forhold til tanken om Guds hellighet og annerledeshet. Når han likevel går svært langt i å frata syndsbejennelse noen funksjon i forhold til Gud, overser han at dens tradisjonelle begrunnelse nettopp er å skulle åpne for gudsnaervær ved å gi mulighet for avsigelse av det ved oss syndige mennesker som etter Bibelen og den samlede kirkes overbevisning faktisk skiller oss fra Gud. Skal dette fungere slik det er ment, er det selvsagt viktig å unngå formuleringer som bare trykker mennesker dypere ned i skam- og skyldfølelse, og det kan godt hende det er sider ved den måten

syndsbejennelse nå er utformet på som er moden både for diskusjon og revisjon. Men Hansens refleksjoner går svært langt i å innskrenke syndsbejennelse funksjon til det å skulle hindre ondskapens utfoldelse i forhold til våre medmennesker, og utvalget følger dette opp ved å foreslå inngangsbønner som i alt vesentlig tegner forholdet mellom Gud og menneske i form av bekreftelse. Samlet peker dette nokså entydig i retning av en pelagiansk antropologi som underkommuniserer betydningen av bruddet for etableringen av et sant og rett gudsforhold på en måte som er åpenbart problematisk både i forhold til Bibelen og det økumeniske kirkefellesskap.⁷

Underutvalg 3: Dåpen

Dette utvalget la opprinnelig fram tre ulike forslag til utprøving, som alle hadde samme struktur: Mottagelse, dåpshandling og innlemelse/etterfølgelse. En ønsket å ta bort preget av belæring som hefter ved den nåværende dåpslitugi, ikke minst ved innledningens understrekning av at barna «er født med menneskeslektens synd og skyld, men i dåpen blir ... Guds barn, født på ny ved Den Hellige Ånd.» Fadderformaningen ble også flyttet til etter dåpen. Samtidig ønsket en også en liturgi som bedre enn vår nåværende dåpsliturgi med sitt nokså sterke fokus på gjenfødelse kunne ivareta dåpsfølgets takknemlighet over det nyfødte barnet.

Til tross for forståelse for utvalgets positive intensjoner, ble disse forslagene møtt med ganske sterk kritikk. Flere oppfattet det slik at gjenfølelsesmotivet ble helt borte, slik at dåpen nærmest fikk preg av bekreftelse, altså en kritikk som langt på vei samsvarer med den som ovenfor er framført overfor den manglende forståelse av syndsbejennelse teologiske begrunnelse. I samme retning pekte det at enhver form for trosbejennelse fra dåpsfølgets eller dåpskandidatens side var falt bort, noe som umiddelbart framstår som oppsiktsvekkende, ikke bare i et luthersk, men også i et økumenisk perspektiv. Det ble også pekt på det uheldige, ikke minst i forhold til den storstilte satsing på dåpsopplæring, ved at forbindelsen mellom dåp og opplæring nærmest falt helt bort.

Forslaget fra juni 2007 viser at dåpsutvalget har lyttet til kritikken og relatert den til sine visjoner for en ny dåpsliturgi på en måte på en overveiende fornuftig og konstruktiv måte. En har beholdt prøveliturgiernes tredelte struktur som en tenker seg gjenspeiler de teologiske hovedmoter skapelse, frelse og etterfølgelse. Innledningen fokuserer på takknemlighet for livets gave, og på at alle mennesker er skapt i Guds bilde. Selve dåpshandlingen innledes med dåpsbefalingen, forsakelsen og trosbekjennelsen, innledet med følgende formulering: «I dåpen befrir Gud oss fra syndens, dødens og det ondes makt, forener oss med Kristus og åpner Guds rike for oss» (et mindretall i utvalget ønsker her bare trosbekjennelse uten forsakelse). Spørsmålet til dåpsfølget er på plass igjen, men har fått en noen annen utforming enn nå: «Vil dere at NN skal bli døpt til Faderens og Sønnens og Den Hellige Ånds navn og leve i den kristne tro?» Begrunnelsen for endringen er at et spørsmål om oppdragelse (eller opplæring, som foreslås som et alternativ) kan oppfattes som for snevert i forhold til dåpen som begynnelsen på livet som kristen; innvendingen er selvsagt at det er «døp dem . . . og lær dem» som er dåpsbefalingens formulering. Liturgens ord til dåpskandidaten umiddelbart etter dåpen fokuserer som nå på dåpen som nyskapelse: «Den allmektige Gud har nå gitt deg sin Hellige Ånd, gjort deg til sitt barn og tatt deg inn i sin kirke» (alternativ: «Livets Gud har nå gitt deg sin Hellige Ånd og gjort deg til en kristen»).

Dåpsliturgiernes siste del innledes med presentasjon av den nydøpte for menigheten, mulighet for tenning av dåpslys, og en fadderformaning noe åpnere formulert enn i dag: «. . . Dere skal være gode forbilder, vise omsorg, be for ham/henne/dem og gi ham/henne/dem mulighet til å leve i den kristne tro (alternativ: gå sammen med ham/henne/dem på troens vei gjennom livet). Dåpsliturgien avsluttes som nå med 1 Pet 1,3.

Relasjonen til luthersk dåpsteologi er her mye bedre ivaretatt enn i prøveliturgiernes, og en har også bevisst og på en fruktbar måte tatt inn i arbeidet impulser fra økumenisk arbeid med dåpsliturgien. Den viktigste forbedringen er

antagelig at takknemligheten for barnet nå for komme til orde uten at det fullstendig overskygger den bibelske tanke om dåpen som gjenfødelse og nyskapelse. Samtidig reflekterer også tekster og bønner nå bedre at ikke alle dåpskandidater er nyfødte barn ved at en uttrykkelig opererer med alternativer ved dåp av eldre barn, ungdom og voksne. En kan imidlertid fremdeles reise spørsmålet om opplærings-momentet er godt nok ivaretatt i de foreslåtte formuleringer av spørsmål og fadderformaning.

Det tydeligere fokus på skapelse og gjenfødelse gjør at versjonen av juni 2007 mye bedre enn prøveliturgiernes ivaretar den overordnede intensjonen om å gjenspeile en sakramental gudstjenesteforståelse. Om den bibelske tanke om dåpen som tilgivelse av synd og befrielse fra syndens makt er like godt ivaretatt, er et mer åpent spørsmål. I dåpsutvalget har det åpenbart vært en antagelig velbegrunnet enighet om å gå bort fra vår nåværende dogmatiske innlednings-formulering om «menneskeslektenes synd og skyld», men ikke alle i utvalget har oppfattet det som tilstrekkelig å erstatte den med en kort henvisning til dåpen som befrielse fra «syndens, dødens og det ondes makt» i innledningen til (forsakelsen og) trosbekjennelsen. Det er derfor foreslått beholdt en fortolkende tilføyelse til avslutningen av dåpsliturgiernes første del: «Og nå er det hellige øyeblikk kommet da det andre store underet skal skje: Gud tar i dåpen NN, XX... [eller: disse barna] i sin favn, nevner henne/ham/dem med navn, vasker henne/ham/dem ren(e) fra den synd vi alle har del i, føder henne/ham/dem til et nytt liv, sterkere enn døden. Herrens apostel sier at vi dør og oppstår med Jesus Kristus i dåpen. Jesus selv sier: Dere får del i Guds rike ved å fødes på ny ved vann og Ånd.» Forslaget har ikke fått flertall i utvalget, men kan likevel forstås som uttrykk for en erkjennelse av at vi her har å gjøre med en viktig side ved bibelsk dåpsforståelse som ikke kommer helt godt til uttrykk i det foreliggende forslaget. Dette er derfor et moment som det er viktig å arbeide videre med.

Underutvalg 4: Nattverden

I motsetning til de andre forslagene, som peker i retning av større fleksibilitet og mer åpenhet for lokale variasjoner, legger dette utvalget på viktige punkter opp til en større grad av ensretting. For det første legger en opp til at alle nattverdhandlinger skal foregå *versus populum*, altså med liturgen vent mot menigheten, og med alteret mellom liturgen og menigheten.⁸ I kirker som ikke har frittstående alter tenker en seg at det skal settes opp løst alterbord til nattverdfeiringen. Ved siden av alteret vil en ha et anretningsbord til brød, vin og nattverdkar. Menighetens takkoffer tas opp under salmen før nattverden og regnes som en del av nattverdliturgien, men uten at dette svekker den overordnede forståelse av nattverden som gave og sakrament. Det legges opp til bruk av gjæret brød, og det er klare retningslinjer for hva som skal gjøres med det som er til overs etter nattverdhandlingen: Det skal fortæres ved avslutningen av nattverdhandlingen eller i sakristiet etterpå; eventuelt kan innviet vin helles ut på kirkegården. I forhold til den nåværende Gudstjenestebokens kryptiske formaning om at dette må skje «på verdig vis», er dette en viktig og velbegrunnet presisering, som også er i samsvar med anbefalingene fra det viktigste katolsk-lutherske dialogdokument om nattverden.⁹

Forslaget om å bruke gjæret brød er derimot kontroversielt, i hvert fall i et historisk perspektiv. I oldkirken var det bruk av usyret brød som ble oppfattet som problematisk fordi den kunne ses som uttrykk for judaiserende innflytelse. Dette gjorde bruken av gjæret brød det alminnelige, og den ortodokse kirke fastholder at det er slik det skal være, blant annet fordi en i det gjærede brød ser et symbol for hvordan den levende og oppstandne Kristus gjennomsyrrer de troendes liv.¹⁰ Vestkirken gikk imidlertid over til bruk av usyret brød i løpet av middelalderen. Antagelig skjedde det primært av praktiske grunner, men forståelsen av at Jesus innstiftet nattverden ved et jødisk påskemåltid, peker jo også i den retning.¹¹ I vår sammenheng er forslaget om å bruke gjæret brød antagelig begrunnet i ønsket om større nærhet til det vi vanligvis spiser.

Til selve nattverdliturgien foreligger det tre

forslag. Felles for dem er de følger den struktur vi nå har: Innledning, Fadervår, Fredshilsen, Agnus Dei, utdeling, nattverdønske og takkebønn. Utdelingsordene er «Kristi legeme (gitt for deg)» og «Kristi blod (utøst for deg)».¹² Nattverdønsket, som i vår nåværende nattverd-liturgi er en av de mest presise uttrykk for kirkens forståelse av nattverden, er noe omformulert. Nå heter det: «Den korsfestede og oppstandne Jesus Kristus har nå gitt oss sitt hellige legeme og blod som han gav oss til soning for våre synder. Han styrke oss og holde oss oppe i en sann tro til det evige liv.» Det som foreslås innført er: «Den korsfestede og oppstandne Jesus Kristus har nå gitt oss sitt legeme og blod til tilgivelse og frelse. Han gir oss mot til å leve og frimodighet til å tro.» Understrekingen av sammenhengen mellom nattverden og Jesu død til soning for synd er altså borte, og fokus er flyttet fra det evige liv til livet her og nå.

Fredshilsen er også i dag en mulighet i nattverdgdustjenester utenom høymessen.¹³ Dette leddet har sin bibelske bakgrunn i den nytestamentlige oppfordringen til det hellige kyss (1 Kor 16,20; 1 Pet 5,14), og er vanlig både i ortodoks, katolsk og økumenisk sammenheng.¹⁴ Forslaget om å innføre det som et fast ledd kan derfor sies å være godt begrunnet.¹⁵

De tre ulike variantene gjelder innledningsdelen. C er kortest, den inneholder bare Sanctus, en kort takkebønn, innstiftelsesordene og Fadervår. A beholder prefasjonen («I sannhet verdig og rett er det . . .»), i det minste som en mulighet, mens den er sterkt forkortet og uten kirkeårsvariasjon i alternativ B. Alternativ A omformulerer innledningen til innstiftelsesordene på følgende måte: «Da han overgav seg til lidelsen, tok han et brød . . .», mens B og C her følger vår nåværende ordning, som uttrykker seg i samsvar med 1 Kor 15,3 («. . . i den natt da han ble forrådt . . .»). Både alternativ A og B innfører epiklese, altså bønn til Den Hellige Ånd om velsignelse av nattverdelementene etter innstiftelsesordene: «Vi ber deg: Send din hellige Ånd inn i disse gaver, slik at de for oss kan bli frelsens og fornyelsens gaver, og la alle som får del i dem, forenes til ett» (alternativ A; B er enklere: «Send din Ånd inn i disse gaver og over oss»).

Det mest kontroversielle her er utvilsomt forslaget om innføring av epiklese. Konsekrasjonsepiklese («send din Ånd i disse gaver») etter innstiftelsesordene er et fremmedelement i vestlig liturgisk tradisjon og ikke uten videre lett å forene med tradisjonell luthersk og romersk-katolsk forståelse av realpresens knyttet til det skapende ordet. Den romersk-katolske kirke har derfor dette elementet før innstiftelsesordene,¹⁶ mens luthersk tradisjon, i den grad den i det hele tatt har et element av epiklese, normalt har dette som såkalt kommunionsepiklese («send din Ånd i oss».¹⁷ Det er derfor god grunn til å hevde at enten bør en nøye seg med det siste momentet, eller så må epiklesen flyttes foran innstiftelsesordene¹⁸ hvis en i det hele tatt skal ha den med.¹⁹

Forslaget til revidert nattverdiliturgi ivaretar utvilsomt kontakten både med luthersk liturgi-tradisjon og det økumeniske kirkefellesskapet mye bedre enn det forslagene til innledning gjør. For eksempel er her alle elementene Lima-dokumentet regner med, ivaretatt: Forbønn, framsetting av brød og vin, takkebønn (i hvert fall så lenge ikke prefasjonen blir borte), innstiftelsesordene, den frelseshistoriske *anamnesis* (som riktignok er kort, og helt borte i alternativ C), epiklese, Fadervår, fredshilsen, måltid og utsendelse.²⁰ Realpresens-tanken er godt ivaretatt og klart knyttet til brød og vin som Jesu legeme og blod, og de mer presise retningslinjer for hva som skal gjøres med innviet brød og vin gjør at forslaget her helt klart er bedre i samklang med luthersk bekjennelse enn både Alterboken av 1920 og vår någjeldende Gudstjenestebok.

Desto mer påfallende blir da de avvik som faktisk finnes. Den alternative formulering av innstiftelsesordenes innledning i alternativ A assosieres lett med en menneskelig heroisme i møte med det håpløse som her neppe er en relevant ramme for forståelsen, og som vanskelig kan begrunnes hverken eksegetisk eller i forhold til treenighetslæren. Soningen for våre synder er blitt til en uspesifisert forsikring om tilgivelse, og fokus på det evige liv som målet der framme, forsvinner i et ensidig dennesidighetsperspektiv. Det ser altså ut til at også forslaget til ny nattverdiliturgi kan trenge noen flere runder med refleksjon og gjennomtenkning.

Oppsummering og konklusjoner

Det er mye å glede seg over i arbeidet med gudstjenesterevisjon så langt. Ved å åpne for større grad av variasjon ut fra lokal kontekst og lokale behov, legger en opp til et mer bevisst arbeid med gudstjenesten som kan være krevende, men som utvilsomt vil være berikende der den får dette til å fungere. Samtidig vil en relativt fast og felles struktur for gudstjenestens rammer gi både gjenkjennelse og gode retningslinjer for arbeidet med gudstjenesten lokalt. Når det gjelder nattverdiliturgien, representerer også de framlagte forslag på viktige punkter reelle teologiske framskritt.

Innledningsvis pekte jeg imidlertid på at det kan være problemer knyttet til den svært omfattende bruk av begrepet stedegengjøring i «Visjoner for et fornyet gudstjenesteliv» og den måten dette får styre forståelsen av reformarbeidets kjerneverdier. Den listen en her ender opp med, er nemlig i all sin korthet svært ambisiøs ved sitt ønske om å forene idealet om en tradisjonsbevisst, sakramental gudstjeneste med tanken om å skulle være relevant og livsnær i forhold til alle som kan tenkes å være til stede ved en gudstjeneste, både døpte og udøpte. Det avgjørende spørsmålet blir da nettopp det som her ikke stilles, nemlig spørsmålet om på hvilken måte en i det hele tatt kan forene en sakramental gudstjenesteforståelse med gjenkjennelighet i form av allmenn livsnærhet og relevans. En sakramental gudstjenesteforståelse forutsetter nemlig et element av brudd med det allment gitte for at den gudgitte nyskapelse i det hele tatt skal få rom. For den kristne kirke er betydningen av dette bruddet også gitt en gang for alle ved det krav det Jesus reiser ved innledningen av sitt jordiske virke: «Vend om, for himmelriket er kommet nær» (Matt 4,17).

Det er nærliggende å forstå dette slik at tanken om relevans må kunne realiseres som et krav om omvendelse for at møtet med det nærværende himmelrike i det hele tatt skal være en reell mulighet. Hvis kravet om allmenn livsnærhet forstås slik at betydningen av bruddet og omvendelsen blir borte, vil nemlig relevans nødvendigvis forstås som bekreftelse, og da er ikke lenger gudstjenesten hverken bibelsk eller

sakramental. Og da gir den heller ikke mening for noen, hverken dømte eller udømte.

Selvsagt ønsker kirken å nå også de udømte; det er jo derfor vi driver misjon. Men premisene det skjer på, må være klare og gjennomtenkte, ellers ender en opp helt andre steder enn dit en i utgangspunktet hadde tenkt seg. På dette punkt er grunnlaget for reformarbeidet formulert på en måte som er påfallende utydelig. Det er derfor ikke noe forunderlig i at de konkrete reformforslag ender opp i tvetydigheter og halvsannheter. Ut fra forutsetningene er det heller ikke tilfeldig at de konkrete problemer materialiserer seg akkurat der snittflaten mellom kirken og verden blir tydeligst, altså ved gudstjenestens inngang, der en trer ut av hverdagens rammer og inn for Guds åsyn, og ved dåpen, der en begraves med Kristus og gis det nye liv i fellesskap med ham. Her må en nemlig være seg bevisst forståelsen av relevans som oppbrudd og nyskaping; hvis ikke er det en dynamikk i refleksjonen over liturgiernes målgruppe som lett drar den i helt andre retninger.

Det følger da også med logisk konsekvens ut fra utgangspunktets manglende klarhet at det er det begrep som på bibelske premisser tydeligst identifiserer det falne menneske for Guds åsyn, nemlig det teologiske kjernebegrep «synd»,²¹ som åpenbart har voldt de ulike underutvalg størst problemer. Her oppviser en et fellesskap i teologisk forlegenhet som simpelthen er oppsiktsvekkende. Ordet «synd» forekommer nemlig ikke i de opprinnelige utkast til liturgier som er lagt fram så langt annet enn i tradisjonsbundne tekster der det vanskelig kan unngås: Trosbekjennelsen, nattverdets innstiftelsesord og Agnus Dei. Den reviderte forslag til dåpsliturgi av juni 2007 er, slik det ovenfor er påpekt, her noe bedre, selv om det antagelig er rom for forbedring også her. Men ellers går en omveier for å unngå begrepet «synd», også der det er en fast etablert del av en økumenisk gudstjenestetradisjon. Det kan altså se ut som en kreativ og selvstendig bruk av synds-begrepet er noe som er vanskelig å tenke seg for de underutvalg som arbeider med konkrete forslag til alternative liturgier.

Det er svært nærliggende å forstå dette som

en bekreftelse av at den manglende gjennomtenkning av bruddets nødvendighet driver relevans-begrepet i retning av bekreftelse. Da blir nemlig tanken om mennesket som synder umiddelbart problematisk. For bibelsk syndsforståelse overlever neppe kravet om livsnær og relevant gjenkjennelse i forhold til den omfattende målgruppe en her tenker seg for arbeidet med gudstjenesten uten at en har en meget klar forståelse av bruddets nødvendighet.

Antagelig arbeider en her ut fra en sikkert helt korrekt observasjon av at postmoderne, sekulariserte mennesker ikke uten videre oppfatter seg som syndere. Geir Hansen viser til undersøkelser som tyder på at det henger sammen med endringer i gudsbildet, der tanken om den hellige Gud fortrenkes til fordel for bekreftende koselighet.²² At et slikt gudsbilde gjør gudstro uinteressant og overflødig, er Hansen og jeg helt enige om. Desto mer forunderlig er det at ingen som har vært involvert i arbeidet med liturgirevisjon så langt synes å ha stilt seg spørsmålet: Hvis synds-begrepet ikke kommuniserer, hvordan skal dets anliggende da ivaretas? Hvis ikke kravet om brudd og omvendelse, som er og blir essensielt for en bibelsk, luthersk, økumenisk og sakramental gudstjenesteforståelse, kan formidles slik dette alltid har vært gjort, hvordan skal det gjøres da?

Hvis ikke en arbeider bevisst og konstruktivt med dette spørsmålet, vil et revisjonsarbeid med så høye ambisjoner om relevans og gjenkjennelighet, tross alle intensjoner om det motsatte, nødvendigvis ende opp med å speile samtidens tendens i retning av religiøsitet som bekreftende koselighet. I alt vesentlig er det dit vi er kommet så langt. Det viktige spørsmålet nå er derfor hvordan vi kommer videre.

Noter:

- 1 Takk også til sokneprest Arne Dag Kvamsøe for verdifulle innspill og kommentarer.
- 2 Geir Hansen, «Syndsbekjennelse og liturgisk forberedelseskultur.» *Halvårsskrift for praktisk teologi* 2/2006, s. 36-46, i forkortet form som kronikk med tittelen «En konstruktiv synds-kjennelse» i *Vårt Land* 26.02.2007.
- 3 *The Orthodox Liturgy*, Oxford 1982, s. 56.
- 4 «The Church's Mystagogy.» i Maximus Confessor, *Selected Writings*, New York 1985, s. 198.
- 5 Formuleringen er hentet fra liturgien i den romersk-katolske kirke; se *Missale: Messebok for den katolske kirke i Norge*, Oslo 1982, s. 361.

- 6 *Baptism, Eucharist and Ministry*, Faith and Order Paper no. III, Geneve 1982, s. 15.
- 7 For en argumentasjon for en alternativ plassering og utforming av syndsbekjennelsen som på en vesentlig bedre måte ivaretar en bibelsk forståelse av dens funksjon og begrunnelse, se Henning Vik, «Syndsbekjennelsens plass og form i gudstjenesten,» *Ung Teologi* 1/2005, s. 27-39.
- 8 Dette spørsmålet drøftes i Olav Tveito, «Versus populum? Noen refleksjoner omkring prestens ståsted ved alteret,» *Halvårsskrift for praktisk teologi* 2006/2, s. 47-54.
- 9 *The Eucharist*, Geneve 1980, s. 19.
- 10 <http://www.oca.org/QA.asp?ID=108&SID=3>; jfr. Luk 13,21.
- 11 <http://www.newadvent.org/cathen/01349d.htm>; se også art. «Brot» i *RGG*⁴ I, Tübingen 1998.
- 12 Det har vært diskutert om en her skulle følge den nye Bibel-oversettelsen, hvor det heter «Dette er min kropp.» De framlagte forslag forutsetter imidlertid ikke dette, hverken når det gjelder innstiftelses- eller utdelingsordene.
- 13 *Gudstjenestebok for Den norske kirke* I, Verbum 1992, s. 295.
- 14 Johannes Chrysostomos-liturgien, *The Orthodox Liturgy*, s. 68; *Missale*, s. 464; *Baptism, Eucharist, Ministry*, s. 16.
- 15 Se videre til dette Tønnessen, *Kristus blant dere – håpet om herlighet: Eukaristisk spiritualitet i en såret og splittet verden*, Saeculum 2003, s. 49-58.
- 16 F. eks. *Missale*, s. 442: «Helliggjør disse gaver ved din Ånds livgivende kraft.»
- 17 Så f. eks. de lutherske kirker i USA, *Lutheran Book of Worship*, s. 70; til forståelsen av epiklesens form og betydning, se Terje Tønnessen, *Kristus blant dere*, s. 76-78.
- 18 Vi har nå epiklese før innstiftelsesordene i ett av alternativene for nattverd utenom høymessen, se *Gudstjenestebok for Den norske kirke* I, s. 302.
- 19 Slik konkluderer også Ingemann Ellingsen, *I Guds hus: Lærebok i liturgikk*, Oslo 1980, s. 92, mens Tønnessen uttrykker større grad av åpenhet for den ortodokse tradisjon på dette punkt. Lima-dokumentet anbefaler epiklese, men tar ikke standpunkt til om den bør komme før etter innstiftelsesordene.
- 20 *Baptism, Eucharist and Ministry*, s. 15-16.
- 21 Til forståelsen av syndsbegrepets teologiske betydning, se Luk 24,47; Joh 20,23; Rom 3,23-24; Apostolicums og Nicaenums 3. artikkel, CA 2-4.
- 22 «Syndsbekjennelse og liturgisk forberedelseskultur,» s. 41.